

TALABALARNING O`QUV FAOLIYATIDAN TASHQARI INDIVIDUAL YUTUQLARINI BAXOLASHNING ZAMONAVIY METODLAR

Nurmetova Komila Jumanazar qizi

Urganch davlat universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7567250>

ARTICLE INFO

Received: 16th January 2023

Accepted: 23th January 2023

Online: 25th January 2023

KEY WORDS

Zamonaviy pedagogik nazariya, eksperimental pedagogikaga, pedagogik tadqiqot usullari, ta'lim metodlari.

ABSTRACT

Zamonaviy ta'lim holati nafaqat pedagogik tadqiqot usullaridan, balki qo'shni ijtimoiy va tabiiy fanlar usullaridan ham keng foydalanadigan eksperimental pedagogikaga tayanishi bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik nazariya va amaliyotda talabalarning o'quv faoliyatidan tashqari individual yutuqlarini baxolashning zamonaviy metodlari yoritilgan.

Sivilizatsiyalashgan dunyoning aksariyat mamlakatlarida ham zamonaviy ta'lim holati nafaqat pedagogik tadqiqot usullaridan, balki qo'shni ijtimoiy va tabiiy fanlar usullaridan ham keng foydalanadigan eksperimental pedagogikaga tayanishi bilan ajralib turadi. Zamonaviy pedagogik nazariya va amaliyotda talabalarning shaxsiy faoliyatini rivojlantirish muammosi ayniqsa dolzarbdir. Hozirgi kunda ko'plab o'qituvchilarning e'tiborini o'quv jarayoni eng muvaffaqiyatli bo'lgan sharoitlarni tashkil etish masalalari, shuningdek talabalarning o'qishga bo'lgan doimiy ijobiy motivatsiyasini shakllantirish, shaxsiy o'sishi uchun sharoit yaratish va o'quvchilarning bilim qiziqishlarini rivojlantirish bilan bog'liq masalalar jalb qilmoqda. Hozirgi kunda ko'plab o'qituvchilarning e'tiborini o'quv jarayoni eng muvaffaqiyatli bo'lgan sharoitlarni tashkil etish masalalari jalb qilmoqda, bizning ishimiz bunga bag'ishlangan. O'qitish metodikasiga o'ndan ortiq fundamental tadqiqotlar bag'ishlangan bo'lib, ularga asosan ta'lim ishlarining samaradorligi asosan pedagogikaning umumiy nazariyasida ham, xususan alohida fanlarni o'qitish metodikasida ham bog'liqdir. Biroq, pedagogik tadqiqotlarning xilma-xilligiga qaramay, o'qitish metodikasi muammosi dolzarb bo'lib qolmoqda. Hozirga qadar nazariyotchi-o'qituvchilarning o'qitish metodikasining ilmiy tizimini yaratish va ularni oliy o'quv yurtlarida qo'llashning texnologik yondashuvlarini ishlab chiqishga urinishlari davom etmoqda. Zamonaviy oliy ta'lim didaktikasining eng munozarali muammolaridan biri bu mavjud o'qitish usullarini tizimli nuqtai nazardan namoyish etishdir. Hozirda ushbu masala bo'yicha yagona nuqtai nazar mavjud emas. Turli mualliflar o'qitish usullarini guruhlarga va kichik guruhlarga taqsimlashda turli xil belgilarni qo'llaganligi sababli, bir qator tasniflar mavjud. Mahalliy pedagogik adabiyotda eng ko'p uchraydigan narsalar to'g'risida to'xtalamiz (1-jadval). An'anaviy (E. I. Perovskiy, E. Ya. Golant, D. O. Lordkipanidze). Tasniflash mezonlari ma'lumot manbai hisoblanadi. Uch usul guruhi mavjud: og'zaki (suhbat, hikoya, ma'ruza, tushuntirish, kitob bilan ishlash), vizual (modellarni,

sxemalarni ko'rsatish, namoyish qilish), amaliy (mashqlar, simulyatsiyalar, muammolarni hal qilish). Uchrashuv bo'yicha (M. A. Danilov, B. P. Esipov). Mezon - bu o'quv jarayoni bosqichlarining ketma-ketligi.

O'qitish usullari quyidagi bosqichlarga ko'ra tasniflanadi:

- 1) bilimlarni egallash;
- 2) ko'nikma va malakalarni shakllantirish;
- 3) bilimlarni qo'llash;
- 4) ijodiy faoliyat;
- 5) bilim, qobiliyat va ko'nikmalarni mustahkamlash;
- 6) bilim, ko'nikma va malakalarni sinash.

Didaktik maqsadlar uchun (G.I.Schukina, I.T.Ogorodnikov). Bunga hissa qo'shadigan usullar mavjud:

- a) o'quv materialini dastlabki o'zlashtirish;
- b) olingan bilimlarni mustahkamlash va takomillashtirish.

So'nggi yillarda ichki didaktika eng keng tarqalgan Yu.K. Babansky tomonidan taklif etilgan o'quv usullarini tasnifi bo'ldi. U uchta katta usul guruhini ajratib turadi:

1. Ta'lim va bilim faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish usullari:
  - og'zaki, vizual va amaliy (ta'lim ma'lumotlarini idrok etish va uzatish aspektlari);
  - induktiv va deduktiv (mantiqiy jihatlar);
  - reproduktiv va muammoli-qidiruv (fikrlash tomoni);
  - mustaqil ish va o'qituvchi rahbarligida ishlash (o'qitishni boshqarish aspekti).
2. Ta'lim-bilish faoliyatini rag'batlantirish va rag'batlantirish usullari:
  - o'rganishga qiziqish;
  - o'qitishda burch va mas'uliyat.
3. Ta'lim va bilim faoliyati samaradorligini nazorat qilish va o'zini o'zi boshqarish usullari:
  - og'zaki, yozma, laboratoriya-amaliy.

Talabalar faoliyatining tabiati (mustaqillik va ijod darajasi) bo'yicha (I.Ya.Lerner va M.N.Skatkin). Ta'lim berishning beshta uslubi mavjud bo'lib, ularning har birida talabalar faoliyatidagi faollik va mustaqillik darajasi o'sib bormoqda Yunon tilidan tarjimada "usul" so'zi "tadqiqot, yo'l, maqsadga erishish yo'li" degan ma'noni anglatadi. Ushbu so'zning etimologiyasi uning ilmiy kategoriya sifatida talqin qilinishiga ham ta'sir qiladi. Xullas, masalan, pedagogika bo'yicha darslikda eng umumiy ma'noga ega bo'lgan usul "ma'lum bir maqsadga erishish usuli, haqiqatni amaliy yoki nazariy ravishda o'zlashtirish texnikasi yoki operatsiyalari to'plami" deb tushuniladi. Zamonaviy pedagogikada uchta asosiy usul guruhi mavjud: o'qitish usullari, ta'lim usullari, pedagogik tadqiqot usullari. Ta'riflarda eng katta noaniqlik va shu bilan birga amaliy dolzarblik boshqa didaktikaning toifalari (maqsadlar, mazmuni, foydalaniladigan vositalar, tashkil etish shakllari va natijalari) bilan o'zaro bog'liq bo'lgan murakkab, ko'p o'lchovli va ko'p sifatli ta'lim vazifasini bajaradigan o'qitish usullari hisoblanadi. Pedagogika nazariyasida "o'qitish uslubi" tushunchasining ta'rifi, bir tomondan, haqiqatan ham amalga oshirilgan pedagogik amaliyotning momentlarini aks ettiradi, boshqa tomondan, ijtimoiy mehnatning o'ziga xos sohasi sifatida pedagogik faoliyatning ob'ektiv qonunlarini aks ettiradi. Odatda, ushbu kontseptsiyani oshkor qilishda turli xil maktablar va yo'nalishlar vakillari ushbu pedagogik tizimga xos xususiyatlarni aniqlaydilar: o'rganish

maqsadlari, assimilyatsiya qilishning ustuvor usuli, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tabiati. Shunday qilib, didaktik metodlar o'qitishning maqsadli, psixologik va epistemologik jihatlarini aks ettiradi. Pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yigirmanchi asrda oliy o'quv yurtlarida ta'limning eng samarali tashkiliy va uslubiy jarayonini qanday tashkil etish to'g'risida munozaralar tugamadi. Demak, 70-yillardagi pedagogik universitetlar uchun darsliklarda har qanday pedagogik hodisa to'rt komponentni o'z ichiga oladi: sub'ekt, ob'ekt, faoliyatning maqsadlari, birgalikdagi faoliyat ob'ekti (ob'ektiv haqiqatda mavjud bo'lgan narsalar, xususiyatlar, munosabatlar) madaniy rivojlanish mahsuli bo'lgan ular haqidagi bilimlar). Ushbu yondashuv bilan "uslub" tushunchasi pedagogik kategoriya sifatida to'rt tarkibiy qismning vaqt o'zgarishi bilan tavsiflanadi:

- metod sub'ekt faoliyatining bir tomoni sifatida;
- metod pedagogik ta'sir ob'ekti tomoni sifatida;
- faoliyatning ko'zda tutilgan umumiy va xususiy maqsadlariga qarab usul;
- usul, ularning birgalikdagi faoliyati sub'ekti tuzilishi va shakli xarakteristikasi sifatida.

Oxirgi jihat asosida ancha murakkab ta'rif ishlab chiqilgan. «O'qitish usuli - bu shaxs (shaxs tomonidan) yoki guruhni shakllantirish jarayonini boshqarish usuli (chunki pedagogik ongli ta'sir bunday shakllanishning eng keng tarqalgan omillaridan biridir), ularning maqsadlariga muvofiq ravishda ularning birgalikdagi faoliyati sub'ektiga ma'lum bir shakl va tuzilmani berish orqali. Binobarin, uslub - bu sub'ekt tomonidan mazmuni belgilashning pedagogik maqsadga muvofiq shakllarini va ushbu tarkibni ishlab chiqish usullarini tanlashi sababli nazorat qilish usuli 2 "Strukturaviy ravishda metodlarning tartiblangan to'plami vazifasini bajaradi va texnika pedagogik jarayonning elementi, bo'g'ini, elementar akti sifatida qaraladi. Shaxsiy texnika turli usullarning bir qismi bo'lishi mumkin. Masalan, asosiy tushunchalarni yozib olish o'qituvchi tomonidan yangi materialni tushuntirishda ham, talabalar mustaqil ishlashida ham qo'llaniladi. Pedagogik amaliyotda kursantlar va tinglovchilar yangi materialni qabul qilganda yoki qamrab olingan narsani takrorlashda e'tiborini faollashtirish uchun metodik metodlardan foydalaniladi, bilish faoliyatini rag'batlantiradi. Usul va texnikani o'zgartirish mumkin. Masalan, agar o'qituvchi tushuntirish usuli bilan yangi bilimlarni yetkazadigan bo'lsa, u davomida u ko'rgazmali qurollarni namoyish qilsa, unda bu namoyish texnika vazifasini bajaradi. Agar ko'rgazmali qurol o'rganish ob'ekti bo'lsa va kursantlar va tinglovchilar uni ko'rib chiqish asosida asosiy bilimlarni olsalar, og'zaki tushuntirishlar texnika, namoyish esa o'qitish usuli sifatida ishlaydi. Ta'lim metodlari tarkibida ob'ektiv qism (metodda mavjud bo'lgan doimiy, buzilmas qoidalar) va sub'ektiv qism (o'qituvchining shaxsiyati, o'ziga xos shart-sharoitlari, pedagogik mahorat bilan bog'liq bo'lgan talabalar kontingenti tufayli) ajralib turadi. Oliy ta'limning maishiy didaktikasida ta'lim jarayonining o'ziga xos sharoitlari va sharoitlariga qarab, o'qitish usullarini tanlashga ma'lum yondashuvlar rivojlandi. Qo'llanma ularning barchasini ko'rib chiqishga qaratilgan emas. Faqat ikkita variant taklif etiladi, ularni o'qituvchi o'zining pedagogik tajribasiga asoslanib ijodiy o'zgartirishi mumkin. O'qitish usullarini tanlash quyidagilar bilan belgilanishi mumkin.

- tinglovchilarni o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish va psixologik tayyorlashning umumiy maqsadlari;

- aniq o'quv intizomini o'qitish metodikasining xususiyatlari va didaktik usullarni tanlashga qo'yiladigan talablarning o'ziga xos xususiyatlari;
- muayyan dars materialining maqsadlari, vazifalari va mazmuni;
- u yoki bu materialni o'rganish uchun ajratilgan vaqt;
- tinglovchilarning tayyorgarlik darajasi;
- moddiy jihozlanish darajasi, jihozlarning, ko'rgazmali qurollarning, texnik vositalarning mavjudligi;
- o'qituvchining o'zi tayyorgarlik darajasi va shaxsiy fazilatlarini.

Yu.K. Babansky o'qituvchi olti keyingi bosqichlarida, shu jumladan, ta'lim berish usullarini tanlash uchun bir oz boshqacha yondashuv taklif:

- material mustaqil ravishda yoki o'qituvchi rahbarligida o'rganilishini qaror qilish;
- reproduktiv va mahsuldor usullarning nisbatini aniqlash. Agar sharoit mavjud bo'lsa, samarali usullarga ustunlik berish kerak;
- induktiv va deduktiv mantiqning nisbati, bilishning analitik va sintetik usullari, og'zaki, vizual, amaliy usullarni birlashtirish o'lchovi va usullari;
- talabalar faolligini rag'batlantirish usullari va usullarini aniqlash 5;
- "ochkolar" ni, intervallarni va nazorat qilish va o'zini o'zi boshqarish usullarini aniqlash;
- haqiqiy o'quv jarayoni rejalashtirilganidan farq qiladigan bo'lsa, zaxira nusxalarini o'ylab ko'ring.

O'qituvchi nomlangan sharoit va sharoitlarning kompleksini hisobga olgan holda o'quv mashg'ulotini o'tkazish uchun ma'lum bir uslubni yoki ularning kombinatsiyasini tanlash to'g'risida qaror qabul qiladi. Zamonaviy o'qitish usullari mustaqil fikrlash, yangi vaziyatda harakat qilish, muammolarni hal qilishda o'z yondashuvlarini topish va tinglovchilar bilan ishbilarmonlik aloqalarini o'rnatish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratmoqda. Ta'lim jarayonida zamonaviy usullardan foydalanish natijasida o'quvchilarning o'quv jarayoniga bo'lgan hissiy munosabati, o'quv faoliyatining motivatsiyasi, yangi bilim, ko'nikmalarni egallashga qiziqish va ularni amalda qo'llash talabalarning ijodiy qobiliyatlarini, og'zaki nutqini rivojlantirish, o'z nuqtai nazarini shakllantirish va ifoda etish qobiliyatini oshiradi, fikrlashni faollashtiradi. O'qituvchi tomonidan o'qitish jarayonida zamonaviy o'qitish usullaridan foydalanish o'qitishda stereotiplardan xalos bo'lishga, amaliy vaziyatlarga yangicha yondashuvlarni rivojlantirishga va o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

References:

1. Pedagogika: Pedagogika universitetlari va kollejlari talabalari uchun darslik / Pod ed. PI Pidkasistogo . - M.: Rossiya pedagogika agentligi, 2006 y.
2. Тошев, С. (2020). Узбекистоннинг совет мустамлакачилиги даври тарихини урганишда турк тилидаги манбаларни урни. In Тарихий манбашунослик, тарихнавислик, тарих тадқиқотлари методлари ва методологиясининг долзарб масалалари (pp. 121-127)
3. Toshev S. (2020). TARIX FANINI O'QITISHNDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. Science and Education, 1(Special Issue), 6

4. Тошев, Солежон А[^]матжонович. (2020). ТУРКИЯДА МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАРИХИНИНГ УРГАНИЛИШИ. Science and Education, 1(7), 625-631
5. Тошев, Солежон Ах,матжонович.(2020). Узбекистон совет мустамлакачилик даври тарихининг Туркияда урганилиши. Утмишга назар.2(2-махсус сон). 347-353
6. Toshev, Solejon Ahmadjonovich.(2020). Туркияда Урта Осие ва Узбекистон совет даври тарихи буйича тадқиқот олиб борган ташкилотлар тарихидан. International European Conference Science, Research.1.76-79
7. Абдурахманова Номозовна Жуммагул. (2020). Туркистон иктисодий кенгашининг улка ижтимоий-иктисодий хдетиға таъсири. Утмишга назар.1(Махсус сон). 63-67
8. Usarov Umidjan Abdumavlyanovich Yunusova Khurshida Erkinovna, Akramova Fazilat Artikbaevna, Duschanov Rasuljon, Jumagul Abdurakhmonova.(2020). SOME COMMENTS ON THE MONOPOLY OF COTTON IN UZBEKISTAN IN THE 50-80S OF THE XX CENTURY AND ITS IMPACT ON THE ENVIRONMENT. Journal of Critical Reviews.6(7). 51-53
9. Абдурахманова Ж. Н. (2020). Мугаллим х,ем узликсиз билимлендири.1(1). 22-26
10. Абдурахманова Ж. Н. (2020). Otmishga nazar. 1(махсус сон).79